

Др Драган Јовашевић,*
Редовни професор Правног факултета
Универзитет у Нишу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 341.49

Рад примљен: 09.02.2015.

Рад прихваћен: 11.03.2015.

НАСЛЕЂЕ НИРНБЕРШКОГ СУДА**

Апстракт: Међународно кривично право као систем правних прописа садржаних у актима међународне заједнице, али и у националном (интерном) кривичном законодавству појединих држава, предвиђа кривичну одговорност и кажњивост за већи број међународних кривичних дела. То су дела којима се крше ратни закони и обичаји рата (међународно хуманитарно право) и којима се повређује или угрожава мир међу народима и безбедност човечанства. За ова кривична дела су у међународном кривичном праву прописане најтеже врсте и мере казни које уопште познаје кривично законодавство данас. За учиниоце ових кривичних дела у одређеним случајевима је примарна належност међународних судских (наднационалних) органа као што је Међународни војни суд у Нирнбергу. У овом раду се анализира значај Нирнбершког суда за развој међународног кривичног права: појам и карактеристике међународних кривичних дела и принципи кривичне одговорности.

Кључне речи: међународно кривично право, Међународни војни суд, Нирнбершка пресуда, кривична дела, принципи, одговорност, казне.

1. Уводна разматрања

Ове године се навршава седам деценија од окончања најстрашнијег рата у историји човечанства – Другог светског рата. То је и прилика да се осврнемо на правне последице бројних међународних кривичних дела (злочина) које су нацистичке и фашистичке земље извршиле на окупираним територијама.

* jovas@prafak.ni.ac.rs

** Овај рад је резултат истраживања на пројекту: “Заштита људских и мањинских права у европском правном простору”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Деветнаести век доноси прекретницу у развоју међународног ратног (хуманитарног), односно међународног кривичног права. За време Америчког грађанског рата (1861–1865. године) Општом наредбом број 100 америчког председника Абрахама Линколна од 24. августа 1863. године је прокламован „Законик Френсиса Либера“¹ који је поставио правила за поступање владиних снага у рату. Овај законик је забрањивао пљачкање, убиства и поробљавање цивилног становништва, вођење борбе „без преживелих“, наношење непотребних патњи непријатељу, употребу отрова и убијање ратних заробљеника који би покушали бекство (Petrović, Jovašević, 2010: 51–61).

То је већ време када је сазрела идеја о хуманизацији рата, па 19. век у овом погледу доноси велики напредак у даљем развоју међународног кривичног права (Јовашевић, 2010: 178–184). Тако је прво 1856. године донета Париска декларација о поморском праву која је садржала правила о блокади и заплени на мору. Потом се 1864. године, после сурових искустава Наполеонових ратова и Кримског рата 1859. године, доноси Женевска конвенција о побољшању судбине војних рањеника у рату. Петроградска декларација из 1868. године забрањује употребу у рату средстава која непотребно повећавају патњу људи, као што су експлозивна зрна тежине мање од 400 грама. Нешто касније, 1874. године, донета је Бриселска декларација која регулише права и обичаје рата којом се позивају државе потписнице да се уздрже од нехуманих поступака у случају вођења рата, као што су: употреба отрова, убијање непријатеља који се предао, употреба оружја којим се непотребно проузрокују патње људи, злоупотреба заставе за примирје или амблема Црвеног крста.

Хашке конвенције из 1899.² и 1907. године представљају први покушај да се изврши кодификација права и дужности зараћених страна и да се прецизирају правила о вођењу сувоземног рата, посебно да се ограничи наоружање, забрани употреба одређених средстава борбе и осигура мирно решавање спорова међу државама. На Првој хашкој конференцији, одржаној 1899. године, усвојени су следећи међународни документи: 1) Конвенција о законима и обичајима рата на копну, 2) Конвенција о примени начела Женевске конвенције од 22. августа 1864. године о положају рањеника

1 Френсис Либер је био професор Колумбија универзитета. Пре тога је био војник по професији који се борио у бици код Ватерлоа, а касније је учествовао и у борбама за ослобођење Грчке.

2 Руски цар Николај II је 1899. године сазвао мировну конференцију у Хагу у присуству представника 26 држава са следећим циљевима: а) стварање међународне организације, б) решавање проблема разоружања, в) мирно решавање међународних спорова и г) кодификација правила ратног права.

у рату на рањенике у поморским ратовима и 3) Конвенција о мирним начинима решавања међународних спорова. Овом приликом су донете и три декларације: 1) Декларација о забрани бацања пројектила и експлозива из балона и сличних направа, 2) Декларација о загушљивим гасовима и 3) Декларација о забрани употребе распрскавајућих (дум-дум) метака. Недостатак донетих конвенција и декларација произилази из чињенице да се оне односе само на рат и вођење рата, али не и на осигурање мира.

На Другој хашкој конференцији (Златарић, 1958: 296–301), одржаној од 15. јуна до 18. октобра 1907. године, у присуству представника четрдесет четири државе, донето је чак тринаест конвенција и једна декларација, међу којима се по свом значају издваја Правилник о законима и обичајима рата на копну (додатак уз Четврту конвенцију). Овај Правилник садржи систем правила о допуштеним и недопуштеним средствима за вођење рата, о забрани бомбардовања и напада на небрањене градове и села, као и о заштити цивилног становништва. Нажалост, те забране су биле лишене кривичне санкције којом би се обезбедило њихово поштовање. Уместо кривичне, предвиђена је само грађанскоправна одговорност за државу због штете која буде нанета употребом недозвољених средстава борбе. Скуп хашких конвенција, споразума и декларација се назива „хашко право“. У његовој се основи налази обичајно право – „закони и обичаји ратовања“. Ово право одређује скуп правила о правима и обавезама зараћених страна у вођењу ратних дејстава како би се ограничио избор начина и средстава повређивања непријатеља у међународном оружаном сукобу.

Период између два светска рата је, заправо, време када се поред „хашког права“, све чешће говори и о постојању „женевског“ права. Њега чини скуп међународних конвенција донетих у Женеви (1864. године и 1919. године). Ово право одређује скуп правила која штите жртве рата и покушава да постави гаранције у корист онеспособљених припадника оружаних снага, као и лица која не учествују у непријатељствима. Ради се о систему правних правила која треба да заштите одређена лица, објекте или добра (Лопичић, 1998: 579–582).

2. Настанак Међународног војног (Нирнбершког) суда

Злочини које су нацисти и фашисти са својим савезницима извршили за време Другог светског рата према ратним заробљеницима, рањеницима и болесницима, а посебно према цивилном становништву окупираних територија, принудили су савезничке силе да се договоре о предузимању мера за суђење и кажњавање извршилаца злочина против мира и свих врста ратних злочина. Наиме, савезничке силе су још 1942. године

потписале споразум у палати Сент Џејмс у Лондону, којим су установиле Комисију УН за ратне злочине, састављену од седамнаест чланова. Ова је Комисија сачинила 8.178 предмета (досијеа) о лицима која су осумњичена за најтеже међународне злочине извршене у овом рату, али и листу од 750 италијанских ратних злочинаца који су осумњичени за извршене злочине употребом забрањених гасова, убиства цивила и заробљеника у Етиопији за време краткотрајног рата 1935. године.

Потом је дошло до усвајања „Декларације о зверствима“ на конференцији у Москви која је одржана од 19. до 30. октобра 1943. године, у присуству представника владе САД, СССР и Велике Британије. Том Декларацијом је утврђено да ће се ратним злочинцима судити у државама на чијим су територијама извршили злочине по законима тих држава, док ће се злочинцима чији злочини немају посебну географску одређеност судити на основу посебне одлуке савезничких влада. У Декларацији је, између осталог, стајало: „Уједињено Краљевство, Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез примили су из многих извора доказе о зверствима, покољима и хладнокрвним масовним погубљењима која се врше од стране Хитлерових снага из многих земаља од њих прегажених и из којих се они сада постојано истерују...“ (Уједињене нације, 1948: 14–18).

Ова Декларација је добила потврду на Конференцији одржаној у Јалти 12. фебруара 1945. године, када је истакнута „непоколебљива намера тројице шефова САД, СССР и Велике Британије да се сви ратни злочинци подвргну праведној и брзој казни“, као и касније на Потсдамској конференцији, која је одржана у Берлину августа 1945. године, у присуству представника САД, СССР, Велике Британије и Француске.

Реализација ових одлука остварена је закључивањем Споразума о судском гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца европске осовине, познатијег као Лондонски споразум, између великих сила победница од 8. августа 1945. године (Прљета, 1992: 35–46). Овим споразумом је усвојен Статут међународног војног суда и установљен Међународни војни суд за суђење ратним злочинцима чији злочини немају посебну географску одређеност. У Статуту међународног војног суда у члану 6. постављено је начело индивидуалне кривичне одговорности и одређени злочини, тј. међународна кривична дела чији се извршиоци кажњавају од стране међународног војног суда или судова националних држава на чијим су територијама они и извршени.

Као међународне злочине Статут је нормирао: 1) злочин против мира, 2) ратне злочине и 3) злочин против човечности. При томе је заузет став да злочине против међународног права врше људи, а не апстрактна бића

и да само кажњавањем појединаца који врше овакве злочине могу да се спроведу одредбе међународних закона (Нирнбершка пресуда, 1948: 89–96).

Злочин против мира и ратни злочини имају основу у Хашким (из 1907. године) и Женевским конвенцијама (из 1919. године). Злочин против човечности представља новину у правном регулисању. Он је резултат појаве масовног убијања појединих народа и раса за време Другог светског рата: Руса, Пољака, Јевреја, Рома и Срба, и представља најтежу врсту злочина у међународном кривичном праву који може бити вршен у доба рата и у доба мира (Lemkin, 1944: 9)³. Ова реч означава ускраћивање права на опстанак и постојање појединим људским групама као националним, расним, политичким, етничким или верским целинама.

3. Кривична дела у Статуту Међународног војног суда

Статут Међународног војног суда (CalvoCaressi, 1947: 78–96), усвојен на основу Лондонског споразума савезничких сила 8. августа 1945. године, у члану 6. одређује међународна кривична дела чији ће учиниоци као појединци или као чланови организације бити суђени од стране овог суда. То су (Јовашевић, 2011: 135–139):

1. злочини против мира,
2. ратни злочини и
3. злочини против човечности.

Поред непосредних извршилаца ових међународних кривичних дела (злочина), кривично су одговорна и лица која се јављају у својству вође, организатора, подстрекача или другог саучесника, а која су учествовала у састављању или извршењу неког заједничког плана или завере (Merle, 1949: 56–71) ради извршења неког од напред наведених злочина. Овде се, заправо, ради о одговорности и кажњавању саучесника за извршена дела по принципу субјективне акцесорне кривичне одговорности.

3.1. Злочин против мира

Злочин против мира (члан 6. став 2. тачка а.) представља међународно кривично дело које се састоји у планирању, припремању, започињању или вођењу агресорског рата или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гаранције, као и у учествовању у неком заједничком плану или завери за извршење неког од ових дела.

3 Реч геноцид је први употребио пољски професор Рафаел Лемкин.

Овде се ради о кривичном делу које је управљено против међународног мира, а којим се изазива, планира, започиње или води нападачки или агресивни рат, који је иначе забрањен одредбама међународног ратног права – Бријан–Келоговим пактом или Париским пактом из 1928. године (Радојковић, 1947: 41–49). Према овој одредби самостално кривично дело представљају и припремне радње, као и само започињање (покушај) овог дела.

3.2. Ратни злочини

Ратни злочини (Василијевић, 1977: 267–295) се могу одредити као нарочито тешке повреде правила или обичаја рата које су као такво дело одређене одговарајућим међународним правним актом. Тако према Статуту Међународног војног суда (члан 6. став 2. тачка б), а потом и према схватањима садржаним у Нирнбершкој пресуди, ратни злочини представљају повреде ратних закона и обичаја рата које обухватају, али се и не ограничавају само на њих (Jackson, 1946: 18–32):

1. убиство, злостављање или одвођење на принудни рад или на који други циљ цивилног становништва окупираних територија или у окупираним територијама,
2. убиство или злостављање ратних заробљеника или лица на мору,
3. убијање талаца,
4. пљачкање јавне или приватне имовине и
5. намерно разарање градова, вароши или села или пустошење неоправдано војним потребама.

Овде се ради о делима којима се крше одредбе женевских и хашких конвенција (Neave, 1980: 54–69), а која су управљена према цивилном, неборачком становништву окупираних територија (ратни злочин против цивилног становништва) или према ратним заробљеницима (ратни злочин против ратних заробљеника). Интересантно је да ову кривичноправну заштиту не уживају (изричито наведени) рањеници, болесници, санитарско или верско особље.

3.3. Злочин против човечности

Злочин против човечности⁴ (члан 6. став 2. тачка ц.) је по први пут дефинисан управо Статутом Међународног војног суда. Ту спадају следећи акти:

4 Почетак инкриминације злочина против човечности датира из времена Првог светског рата као реакција савезничких сила на злочине које су извршиле турске

1. убиства,
2. истребљење,
3. поробљавање,
4. депортација и
5. остала нечовечна дела.

За постојање злочина против човечности битно је испуњење још два елемента. То су:

1. да је радња извршена против било ког цивилног становништва и
2. да се радња предузима у одређено време – пре или за време трајања рата.

При томе се као злочин против човечности сматра и свако прогањање на политичкој, расној или верској основи у изршењу или у вези било којег злочина у надлежности овог суда, без обзира на то да ли се тиме врше или не врше повреде закона оне земље у којој су злочини извршени.

Овим се кривичним делом практично целим људским групама (припадницима политичке, расне или верске групе) онемогућава или отежава живљење, и то како за време рата, тако и пре рата. Ово је било једино међународно кривично дело из надлежности Међународног војног суда које се могло извршити независно од рата или оружаног сукоба.

Иста међународна кривична дела познаје и Закон број 10. Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности у члану 2, с тим што поред наведене три врсте злочина познаје и посебно дело које се састоји у самом чланству у злочиначкој групи или организацији које су од стране Међународног војног суда проглашене злочиначким (Прљета, 1992: 47–53).

У ставу 2. овог члана Закон је изричито одредио да се за ове злочине могу казнити следећа лица:

1. свако лице без обзира на држављанство или својство у коме је делало ако је било главни учинилац или саучесник,

власти у току 1915. године над Јерменима. Велика Британија и царска Русија су у заједничкој ноти оптужиле Порту за „злочине против човечности и цивилизације“. На Версајској мировној конференцији је 1919. године најављено установљење међународног кривичног суда који би, између осталог, био надлежан и за „кршење закона човечности“. Тај предлог је спречен од стране САД са образложењем да још увек нема утврђених и универзалних стандарда човечности.

2. лице које је наредило или подстицало или се сагласило са извршењем неког од ових кривичних дела,
3. лице које је било повезано са плановима или радњама које су довеле до извршења неког дела,
4. лице које је било члан организације или групе за вршење ових кривичних дела,
5. лице које је имало високи политички, грађански или војни положај у Немачкој или у некој земљи која је била њен савезник или заједно са њом ратовала или је била њен сателит и
6. лице које је имало висок положај у финансијском, индустријском или привредном животу било које од тих земаља.

4. Нирнбершки процес

Савезничке силе су Лондонским споразумом о гоњењу и кажњавању главних ратних злочинаца Европске осовине од 8. августа 1945. године усвојиле Статут Међународног војног суда (Degan, Pavišić, 2005: 10–11). Овај суд су сачињавале четири судије и четири заменика које су именовале владе: САД, СССР, Велике Британије и Француске. Председник суда је биран наизменично по државама. Пресуде су доношене већином гласова, а у случају једнаког броја гласова одлучивао је глас председника суда. Свака од ових држава је такође именовала и по једног јавног тужиоца.

Судски поступак и правила доказивања су била уређена делом одредбама овог Статута, а делом је сам суд у току поступка доносио одређена процесна правила. Иначе, сам се поступак састојао из следећих фаза: 1) претходна изјава тужиоца, 2) доказна средства оптужбе и одбране, 3) саслушање сведока, 4) речи одбране и оптужбе, 5) изјава оптуженог и 6) пресуда (Calvocaressi, 1947: 78–96).

Пред Међународни војни суд (Симовић, Благојевић, Симовић, 2013: 287–293) који је заседао у Нирнбергу су изведена 22 оптужена немачка ратна злочинца⁵. Војни суд⁶ који је заседао од 18. октобра 1945. године⁷ донео је

5 Интересантно је да из политичких разлога већ у то време није било иницијативе победничких сила да на исти начин суде најодговорнијим лицима у фашистичкој Италији, било пред међународним, било пред националним судовима и поред истакнутих захтева Етиопије, Грчке и Југославије.

6 Нирнбершки и Токијски судови као први међународни кривични судови нису имали „универзални“ карактер будући да су основани одлукама победничких сила у Другом светском рату, те да су спроводили „правду победница“, а нису били основани од стране међународне заједнице као такве или неког њеног органа.

7 Судски процес је започео 18. октобра 1945. године у Берлину да би се убрзо потом, 20. новембра 1945. године, наставио у Нирнбергу где је и донета историјска Нирнбершка

у саставу: Лауренс Џефреј, као председник судског већа и чланови већа: Францис Бидл, Донедије де Вабре и И. Т. Никиченко „Нирнбершку пресуду“ у којој су по први пут у историји човечанства од стране међународног судског наднационалног органа изречене кривичне санкције ратним злочинцима, а потом и извршене.

На судском процесу⁸ који је, дакле, трајао дуже од девет месеци, 1. октобра 1946. године од 22 оптужена лица пресудом је њих дванаест осуђено на смрт вешањем, три лица на доживотни затвор, а четири ратна злочинца су осуђена на временске казне затвора у трајању од 10 до 20 година. Осуђени су казне затвора издржавали у затвору Шпандау над којим су заједничку управу имале све четири силе победнице (Марковић, 1973: 173–185). Овом пресудом су изречене следеће казне :

1) на казну смрти вешањем осуђено је дванаест високих државних и војних руководилаца Трећег рајха и то: Херман Геринг, Јоахим вон Рибентроп, Вилхелм Кајтел, Ернест Калтенбрунер, Алфред Розенберг, Ханс Франк, Вилхелм Фрик, Јулијус Штрајхер, Фриц Заукел, Алфред Јодл, Заис Инкварт и Мартин Борман (у одсуству),

2) на казну доживотног затвора или затвора у временском трајању осуђено је седам лица и то: Рудолф Хес, Валтер Функ, Карл Дениц, Ерих Редер, Балдур вон Ширах, Алберт Шпер и Константин вон Нојрат,

3) док су тројица оптужених ослобођена од кривичне одговорности и то: Хјалмар Шахт – министар финансија, Франц вон Папен – дипломата и Ханс Фриче – новинар.⁹

Овај суд (Gilbert, 1948: 67–81) је у донетој пресуди осудио не само највише политичке и војне руководиоце Трећег рајха већ је као злочиначке осудио и следеће организације (правна лица) и то (Василијевић, 1971: 305–334): а) водство Националсоцијалистичке партије, б) Гестапо – Тајну државну полицију, в) СС јединице – независне јединице нацистичке партије и г) СД – обавештајну организацију Трећег рајха (Neave, 1980: 54–67). Према члану 10. Статута Међународној војног суда из 1945. године сваки члан групе или организације која је проглашена за злочиначку могао је бити изведен

пресуда 1. октобра 1946. године.

⁸ Судски процес у Нирнбергу је започео 20. новембра 1945. године и трајао је до 30. августа 1946. године. За време 218 радних дана саслушано је око 360 сведока и при томе је размотрено више од 200.000 писаних сведочења која су потврђена заклетвом одсутних сведока из разних држава.

⁹ Члан судског већа из СССР Никиченко је гласајући за Нирнбершку пресуду издвојио своје мишљење сматрајући да се и Рудолф Хес као и тројица ослобођених лица имају огласити кривим за извршене злочине и осудити на најтежу казну.

пред суд због самог чланства у тој организацији при чему се злочиначки карактер те организације или групе сматрао доказаним и није могао бити оспораван (дакле у овом случају је постојала презумција кривице).

Иако је било упорних захтева, посебно руске стране, Нирнбершки суд није прогласио злочиначким следећа правна лица и то: а) СА одреде – ударне одреде нацистичке партије, б) Владу Трећег рајха и в) Генералштаб и Врховну команду немачке армије (Прљета, 1992: 14–19).

5. „Постнирнбершки“ процеси

На основу одлука са Потсдамске конференције, Врховни командант савезничких снага за Далеки исток, амерички генерал Даглас Макартур је, Декларацијом („Повељом“) од 19. јануара 1946. године, донео Статут Међународног војног суда са седиштем у Токију, према нацрту Јозефа Кинана. Том приликом је именовано и судије Токијског суда. У судском процесу који је вођен од 28. априла 1946. године до 12. новембра 1948. године донета је пресуда јапанским ратним злочинцима којом приликом је изречено седам смртних пресуда, док је шеснаест лица осуђено на казну доживотног затвора, а два лица на временске казне затвора у трајању од седам до 20 година¹⁰ за извршена међународна кривична дела на Далеком истоку. Међународно кривично право се са овим реализацијама – суђења, изрицања и извршења кривичних санкција – коначно родило као грана права.

У циљу уједначавања принципа за суђење лицима одговорним за извршене ратне злочине у Другом светском рату Контролни савет за Немачку је 24. децембра 1945. године донео „Закон број 10“ који је примењивао и Међународни војни суд, али и други судови у окупационим зонама Немачке.

На основу тог Закона у Нирнбергу је одржано више судских процеса (тзв. накнадни процеси) у периоду од октобра 1946. године до априла 1949. године, где је од оптужених 185 политичких и војних руководилаца за ратне злочине и злочин против човечности, 24 лица осуђено на смрт, а већи број лица на дуговремене затворске казне (процеси Листу, Рендулићу, Шпајделу, Бемеу и др.). Слични судски процеси су одржани првих послератних година и у другим немачким окупационим зонама, као и другим државама: Совјетском Савезу, Пољској, СФР Југославији, Чехословачкој, Француској, Белгији, Норвешкој, на Далеком истоку итд.

¹⁰ Овај је суд водио поступак против јапанских војних руководилаца, у првом реду за извршене ратне злочине против ратних заробљеника чије су жртве били припадници америчких снага.

После Другог светског рата на ослобођеним територијама је основано више различитих судова који су водили кривичне поступке и судили појединим ратним злочинцима, углавном за извршена међународна кривична дела на њиховим територијама. Тако су основани: 1) савезнички окупациони судови, 2) национални судови савезничких држава (држава победница) и 3) национални судови побеђених држава. Ови судски органи су судили учиниоцима тешких кривичних дела против човечности и међународног права која су извршена на одређеним окупираним територијама (Вајс, 1952 :15–16).

На основу Закона број 10. Контролног савета за Немачку, одржано је у Нирнбергу још неколико судских процеса (тзв. накнадни процеси) у времену од октобра 1946. године до априла 1949. године. У овим процесима је пред судским већем у дванаест судских поступака од стране тужиоца Тејлора Телфорда оптужено укупно 185 политичких и војних руководилаца немачког Рајха од којих је 24 лица осуђено на смрт (то су процеси Листу, Рендулићу, Бемеу, Шпајделу и др.).

И у другим државама (Југославији, СССР, Чехословачкој, Пољској, Белгији, Француској, Норвешкој) је у послератном периоду одржано више судских процеса пред националним судовима у којима је утврђивана кривична одговорност за учињене злочине у Другом светском рату.

Дакле, у периоду после Другог светског рата међународно кривично право се реализовало на неколико нивоа и то:

1. највиши ниво је био реализован пред нирнбершким и токијским судовима где су поступци вођени против највиших војних и политичких руководилаца. Ови судски процеси имају међународни карактер. То је највиши ниво међународних судова,
2. суђење пред војним судовима држава победница, најпре у окупационим зонама у Немачкој и пред америчким војним судовима на Далеком истоку. Ово је средњи ниво међународних судова и
3. суђење пред националним судовима појединих држава где су поступци вођени против свих учинилаца кривичних дела према критеријуму места где је кривично дело извршено. Ово је најнижи ниво кривичног правосуђа за међународна кривична дела.

Даљи развој међународног кривичног права одвија се у оквиру и под окриљем Организације уједињених нација (ОУН). Прво је Генерална скупштина ОУН на предлог Кубе, Индије и Панаме 11. децембра 1946. године у Резолуцији број 96 (1) потврдила принципе Међународног војног

суда из Нирнберга (тзв. нирнбершке принципе) проглашавајући их као општеважећа начела међународног права.¹¹

6. Нирнбершки принципи

Принципи представљају основна, руководна начела на којима се базира целокупно међународно кривично право. Они прожимају садржину ове гране позитивног права и дају му специфичне карактеристике. У правној теорији се као принципи међународног кривичног права нарочито истичу следећи (Томић, 2001: 15–32): 1) принцип легитимности, 2) принцип солидарности и сарадње међу државама, 3) принцип узајамног поверења међу државама, 4) принцип елиминације политичке обојености, 5) принцип организоване борбе против криминалитета, 6) принцип заштите основних права човека, 7) принцип хуманости, 8) принцип праведности, 9) принцип сразмерности и 10) принцип индивидуализације и др. (Стојановић, 2003: 5–14).

Статутом Међународног војног суда који представља саставни део Лондонског споразума закљученог 8. августа 1945. године између савезничких сила утврђено је више принципа који представљају основна и руководна начела међународног кривичног права, која су својствена само њему и по коме се ова грана права разликује од других грана кривичног, али и међународног јавног права уопште. На овим принципима је потом заснована Нирнбершка пресуда. Они су касније потврђени од Генералне скупштине ОУН. У теорији су познати као „нирнбершки принципи“ и налазе се у основи међународног кривичног права (Марковић, 1973, 173–185):

1. вође, организатори, подстрекачи или саучесници који су учествовали у састављању или остваривању неког заједничког плана или завере ради извршења неког од наведених злочина (међународних кривичних дела) одговорни су за сва дела која су извршена у извођењу плана ма од ког лица,

2. службени положај оптужених било као шефова државе или као одговорних службеника у државним надлештвима не сматра се разлогом за ослобођење од одговорности или пак за ублажавање казне,

11 Комисија за међународно право УН је 1950. године формулисала следеће принципе међународног кривичног права: 1) принцип кривичне одговорности појединаца, 2) принцип првенства међународне инкриминације у односу на ону према унутрашњем праву, 3) принцип којим се отклања изузимање од одговорности засноване на службеном положају оптуженог, 4) принцип који се отклања оправдање засновано на наређењу претпостављеног, 5) принцип права на правично суђење, 6) принцип међународне инкриминације кршења забране прибегавања сили, закона и обичаја рата и елементарних људских права и 7) принцип инкриминације саучесништва у злочинима по међународном праву.

3. чињеница да национално законодавство не кажњава за неки акт који представља међународно кривично дело не ослобађа од одговорности лице које га је учинило,
4. чињеница да је учинилац радио по наређењу своје владе или претпостављеног не ослобађа га од одговорности, али је то разлог за ублажавање казне ако суд нађе да је то правично,
5. ко год био оптужен за злочин у смислу међународног права има право на правичан судски поступак, како у погледу чињеница, тако и у погледу права,
6. приликом суђења било ком члану групе или организације за вршење међународних кривичних дела суд може прогласити да је та група или организација којој он припада као члан била злочиначка организација,
7. у случају када је суд неку групу или организацију прогласио за злочиначку може се захтевати од сваке државе да изведе пред свој национални суд: грађански, војни или окупациони, појединца због самог чланства у тој организацији. Тада се злочиначки карактер организације сматра доказаним и не може бити оспораван, претпоставка кривице (Трајнин, 1948: 78–103), и
8. суд може да води кривични поступак за неки од злочина утврђених овим статутом и према оптуженом који је у одсуству ако је то нужно и у интересу правде (Нирнбершка пресуда, 1948: 13–19).

Ове принципе је потврдила Генерална скупштина ОУН 11. децембра 1946. године као општеважеће принципе међународног кривичног права, па је и Комисија за међународно право ОУН била у обавези да их унесе у Нацрт Кодекса злочина против мира и безбедности човечанства што је она касније и учинила.

7. Саучесништво у Нирнбершкој пресуди

У остварењу кривичног дела (у припремним радњама, покушају или извршењу кривичног дела у потпуности) може да учествују једно лице (извршилац) или више лица. У случају учешћа више лица у процесу остварења кривичног дела, постоји институт саучесништва као облик колективног извршења кривичног дела. Сви учесници у заједничкој криминалној радњи носе исту кривичну одговорност ако су испуњена два услова. То су (Јовашевић, 2010: 173–183): 1) да више лица учествује у радњи, истој или различитој, без обзира на свој положај и величину свог доприноса оствареном резултату и 2) сва лица намеравају (свесна

су и поступају са вољом) да учествују у заједничкој криминалној радњи (Cassese, 2005: 210–212).

Управо када се ради о међународном кривичном делу у највећем броју случајева се и ради о учешћу већег броја лица, читаве групе, организације, па чак и целих држава у извршењу једног или већег броја кривичних дела. То је и логично јер се међународна кривична дела врше колективно и систематски у дужем временском периоду, од стране више лица, најчешће као резултат претходно или накнадно заједнички донете одлуке, плана или циља.

Према Статуту Међународног војног суда из 1946. године (и касније донетој Нирнбершкој пресуди), у члану 6. је изричито прописано да ће поред непосредног извршиоца за учињено међународно кривично дело одговарати и следећа лица:

1. вође,
2. организатори,
3. подстрекачи и
4. саучесници, који су учествовали у састављању или извршењу неког заједничког плана или завере ради извршења било кога од следећих кривичних дела (Petrović, Jovašević, 2010: 159–161): а) злочина против мира, б) ратног злочина и в) злочина против човечности.

То значи да је предузимање саучесничке радње у потпуности изједначено са радњом извршења кривичног дела. Касније донета Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године у члану 3. такође регулише питање кажњавања за непосредно или јавно подстицање на вршење геноцида или саучесништво у геноциду.

И члан 2. тачка 2. немачког Закона број 10. Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности предвиђа кривичну одговорност и кажњивост за ова кривична дела и у односу на лица која су саучесници (поред главног извршиоца) у извршењу сваког таквог злочина, или која су наредила или подстицала или се пак сагласила са овим делима или су пак била повезана са плановима или радњама које су довеле до извршења таквог међународног кривичног дела, или су била члан неке организације повезане са извршењем неког ратног злочина. Дакле, и овом се одредбом међународноправног карактера одређује изричито одговорност саучесника у виду подстрекача, помагача или организатора или члана злочиначке организације ако се ради о

извршењу или покушају извршења неког од међународних кривичних дела из надлежности овог органа.

8. Кривичне санкције у Статуту Међународног војног суда

Статут Међународног војног суда из 1946. године у члану 27. предвиђа само једну врсту кривичних санкција за учиниоце међународних кривичних дела. То су казне. Овом одредбом су прописане две врсте главних казни које судски орган изриче „када нађе да је праведно“. То су :

1. смртна казна и
2. друга казна (казна затвора која може бити доживотна, дакле трајна и временски ограничена).

Нирнбершком и Токијском пресудом су оптуженима изречене све врсте казни.

У члану 28. овог Статута одређено је да судски орган поред главних казни може осуђеном лицу изрећи и споредну казну која се састоји у одузимању сваке украдене имовине. То је конфискација кривичним делом стечене имовине која се предаје Контролном савету Немачке (Јовашевић, 2011: 195–197). У члану 29. Статута је прописано да ће изречена казна бити у потпуности извршена у сагласности са наређењима Контролног савета за Немачку. Но, овај је Савет такође овлашћен да у свако доба може изречену казну да смањи или на други начин измени осуду (то су посебни случајеви ублажавања казне правоснажно изречене), али не може да поштри изречену казну.

Закон број 10. Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности за Немачку из 1945. године такође познаје више врста казни. У члану 2. став 3. прописано је да ће свако лице за које се утврди да је кривично одговорно за било које међународно кривично дело пресудом бити кажњено „како то суд сматра праведним“. Таквом учиниоцу се може изрећи једна или више законом одређених следећих казни (Petrović, Jovašević, 2010: 188):

1. смртна казна,
2. доживотни затвор или затвор на одређени број година са принудним радом или без њега,
3. новчана казна и затвор (кумулятивно) са или без принудног рада у случају неплаћања новчане казне,
4. конфискација имовине,

5. повраћај неправилно стечене мовине и

6. одузимање појединих или свих грађанских права.

Овом законском одредбом је предвиђена читава лепеза различитих врста казни које се могу изрицати самостално или кумулативно. При томе се имовина коју суд прогласи неправично стеченом, па је одузме, предаје Контролном савету који одлучује о њеном даљем располагању. При одмеравању казне учиниоцу неког од кривичних дела из надлежности кривичног суда мора се водити рачуна да званични положај ма ког лица без обзира да ли је државни поглавар или одговорни службеник у владином надлештву може бити узет у обзир као основ за ублажавање казне, као и чињеница да је неко лице радило на основу наређења своје владе или претпостављеног. То су, дакле, околности које могу утицати на ублажавање казне, али не и на ослобођење учиниоца од одговорности за учињено дело.

9. Закључак

Завршетак Другог светског рата који је трајао шест година (1939–1945) пред међународну заједницу је наметнуо питање утврђивања кривичне одговорности и кажњавања најодговорнијих политичких и војних руководилаца у агресорским нацистичким и фашистичким земљама за бројне извршене злочине на окупираним територијама. Средином рата, када је већ постало извесно да ће се савезничке силе одупрети агресивним тежњама Немачке, Италије и Јапана, створене су на међународним конференцијама правне претпоставке за послератне судске процесе у којима би се утврђивала кривична одговорност најодговорнијих лица за такве злочине. И заиста, доношењем Статута Међународног војног суда у оквиру Лондонског споразума 1945. године, први пут у историји људског рода су изречене и извршене казне учиниоцима најтежих међународних кривичних дела од стране наднационалног судског органа.

На нирнбершком судском процесу су осуђена физичка и правна лица нацистичке Немачке за бројне злочине који немају посебну географску опредељеност. Три су врсте међународних кривичних дела ове врсте: а) злочин против мира, б) ратни злочини и в) злочин против човечности. Нирнбершки суд, односно тужилаштво чинили су представници савезничких сила: САД, Велике Британије, СССР и Француске где је, и поред извесних неслагања, преовладало уверење да се најодговорнија физичка и правна лица Немачке (СС, Гестапо, Национал-социјалистичка партија) казне за извршене злочине широм Европе. Поред Нирнбершког, као главног процеса, иза кога су остали принципи међународног кривичног права, систем међународних кривичних дела и правила за утврђивање

одговорности њихових учинилаца и саучесника, накнадно је одржано више судских процеса, не само у Немачкој (по Закону број 10. Контролног савета за Немачку), већ и у другим окупираним земљама где су злочини и извршени (Пољској, Чехословачкој, СССР, Југославији), као и у Јапану, на основу посебне одлуке команданта савезничких снага на Далеком истоку, где је у Токијској пресуди утврђена кривична одговорност и изречена казна најодговорнијим војним руководиоцима Јапана.

Литература

Вајс, А. (1952). Проблеми међународног кривичног правосуђа. *Међународна политика*. Београд. 4. 15–16

Василијевић, В. (1971). Суђење пред међународним војним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права. *Југословенска ревија за међународно право*. Београд. 3. 305–334

Василијевић, В. (1977). Враћање једном раскршћу међународног кривичног права. *Југословенска ревија за међународно право*. Београд. 3. 267–295

Gilbert, G.M. (1948). *Nuremberg Diary*. London

Degan, V.Đ., Pavišić, B. (2005). *Međunarodno kazneno pravo*. Rijeka: Golden marketing

Златарић, Б. (1958). Хашка конвенција из 1907. године и индивидуална кривична одговорност за ратне злочине. *Југословенска ревија за међународно право*. Београд. 2. 296–301

Jackson, R.H. (1946). *The case the nazi war criminals*. New York: A.Knopf

Јовашевић, Д. (2010). *Међународна кривична дела – одговорност и кажњивост*. Ниш: Правни факултет

Јовашевић, Д. (2010). *Кривично право. Општи део*. Београд: Номос

Јовашевић, Д. (2011). *Међународно кривично право*. Ниш: Правни факултет.

Lemkin, R. (1944). *Axis Rule in Occupied Europe*. Washington

Лопичић, Ј. (1998). Развој кривичног дела ратног злочина против цивилног становништва и угрожавање слобода и права. *Правни живот*. Београд. 9. 579–582

Марковић, М. (1973). Нирнбершко суђење – примена нових начела у међународном кривичном праву. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*. Београд. 2. 173–185

Merle, M. (1949). *Le proces de Nuremberg et le chatiment des criminels de guerre*. Paris: Dalloz

Neave, A. (1980). *Nuremberg : osobno svjedočanstvo o suđenju glavnim nacističkim ratnim zločincima 1945–1946*. Zagreb: Naprijed

Petrović, B., Jovašević, D. (2010). *Međunarodno krivično pravo*. Sarajevo: Pravni fakultet

Прљета, Љ. (1992). *Злочин против човечности и међународног права*. Београд: Службени лист

Радојковић, М. (1947). *Рат и међународно право*. Београд: Одбор за издавање уџбеника студената права

Симовић, М, Благојевић, М., Симовић, В. (2013). *Међународно кривично право*. Источно Сарајево: Правни факултет

Стојановић, З. (2003). *Међународно кривично право*. Београд: Правна књига

Томић, З. (2001). *Nirnerška presuda*. Sarajevo: Magistrat

Трајнин, А. Н. (1948). *Кривична одговорност хитлероваца*. Београд: Сопствено издање

CalvoCaressi, P. (1947). *Nuremberg: the facts and the consequences*. London: Maxwell

Cassese, A. (2005). *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava

Нирнбершка пресуда. Београд: Архив за правне и друштвене науке, (1948)

Уједињене нације – Збирка докумената. 1941–1945. године. Београд: Правни факултет, (1948)

Dragan Jovašević, LL.D.

Full Professor,

Faculty of law, University of Niš

THE HERITAGE OF THE NUREMBERG TRIBUNAL

Summary

As a system of legal rules contained in the documents of the international community and in the national (internal) criminal legislation, the International Criminal Law envisages the criminal liability and punishment for a vast number of international crimes. These criminal acts imply a violation of laws of war and customs of warfare (the International Humanitarian Law) as well as the acts of disturbing or endangering peace among nations and the security of mankind. The contemporary International Criminal Law envisages the most severe forms of punishment and penal measures for these criminal offences. The perpetrators of these crimes are, in certain cases, subject to the primary jurisdiction of one of international criminal court (supranational) authorities, such as the International Military Tribunal at Nuremberg. In this paper, the author analyzes the importance of the Nuremberg court for the development of international criminal law, including the notion and characteristics of international crimes and the principles of criminal liability.

Key words: *International Criminal Law, International Military Tribunal, Nuremberg sentence, crimes, principles, criminal liability, penalties.*